

การประชุมวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 4

“GRADUATE SCHOOL CONFERENCE 2022 iHappiness: ความสุขและคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนในยุคสังคมดิจิทัล”

การดูแลสุขภาพมารดาและทารกด้วยทฤษฎีการแพทย์แผนไทย

Maternal and Infant Health Care with Thai Traditional Medicine Theory

กนกวรรณ ประภากุล, พระครูโกศลปริยัตยานุกิจ, นพ.ธารา ชินะกาญจน์, นพ.สมชัย ชีวินศิริวัฒน์

และผศ.ดร.สุจิตรา อุรัตนมณี

สาขาวิชาการแพทย์แผนไทยประยุกต์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

manythaimed@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ความรู้การดูแลสุขภาพมารดาและทารกด้วยทฤษฎีการแพทย์แผนไทย จากผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย หมอพื้นบ้าน และศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้ องค์ความรู้ในระบบบริการสุขภาพ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ หมอพื้นบ้าน 2 คน แพทย์แผนไทย 1 คน และแพทย์แผนปัจจุบัน 1 คน โดยใช้การเลือกตัวอย่างที่ไม่ใช่ความน่าจะเป็น (non-probability sampling) ประเภทการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ใช้แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (interview schedule) และทำการวิเคราะห์ข้อมูลของการวิจัยเชิงคุณภาพโดยวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) การพรรณนาและอธิบายข้อมูล ผลการวิจัย สรุปได้ 7 หัวข้อดังนี้ 1) ขั้นตอนดูแลสุขภาพมารดาและทารก ก่อนคลอด 2) ขั้นตอนการคลอด 3) ขั้นตอนการดูแลมารดาหลังคลอด 4) ขั้นตอนการดูแลทารก 5) ตำรับยาสมุนไพรที่ใช้ในการดูแลสุขภาพมารดาและทารก 6) การติดตามผล การให้คำแนะนำในการปฏิบัติตัว 7) แนวทางการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในระบบบริการสุขภาพ

คำสำคัญ: การดูแลสุขภาพมารดาและทารก, การแพทย์แผนไทย

Abstract

This research aims to study the knowledge of maternal and infant health care with the theory of Thai traditional medicine. From practitioners of Thai traditional medicine, folk healers, and to study the guidelines for applying in the health care service system. The samples used in this research were 2 folk healers, 1 Thai traditional medicine and 1 Obstetrics and Gynecologist. By using (non-probability sampling) type of sampling (purposive sampling) according to the specified criteria as follows: 1) A person who has more than 10 years of experience in caring for mothers and infant with the theory of Thai traditional medicine. 2) A

practitioner of the art of healing in the field of Thai traditional medicine. 3) A medical practitioner. Research tools: The in-depth interview schedule and the qualitative research data was analyzed by content analysis, describing, and explaining the data. The results of the research were summarized in 7 topics as follows: 1) prenatal care for mother and baby 2) delivery process 3) postpartum mother care process 4) infant care process 5) herbal medicine formula used in care maternal and infant health 6) follow-up, advice on practice 7) guidelines for applying explicit knowledge in health service systems.

Keywords: Maternal and infant health care, Thai Traditional Medicine

บทนำ

การเกิดเป็นปรากฏการณ์สำคัญของมนุษย์ มนุษย์ทุกสังคมย่อมมีระบบคิดและแบบแผนปฏิบัติเกี่ยวกับการเกิด มีการระดมพลังของครอบครัวและสังคมเพื่อช่วยเหลือและคุ้มครองการกำเนิดชีวิตใหม่ให้ปลอดภัยเสริมขวัญกำลังใจแม่และลูกให้ผ่านพ้นวิกฤติการณ์ช่วงนี้ของชีวิตได้ และในทุกสังคมทั่วโลกจะมีผู้ชำนาญการที่ช่วยเหลือดูแลแม่และเด็ก ในสังคมไทยก็เช่นเดียวกัน จากประวัติศาสตร์แบบบันทึกคัมภีร์ปฐมจินดาเป็นองค์ความรู้ของการแพทย์แผนไทยที่กล่าวถึงการกำเนิดชีวิต และการดูแลรักษาสุขภาพมารดาและทารกหว่านตั้งครรภ์ การคลอดและหลังคลอด โดยอาศัยการดูแลของหมอไทยโบราณ ผดุงครรภ์แผนโบราณหรือหมอดำแย (กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 2552)

การแพทย์แผนไทยมีวิวัฒนาการมาพร้อม ๆ กับสังคมมนุษย์นับตั้งแต่ยุคก่อนประวัติศาสตร์ จาก การพิสูจน์ซากสัตว์หลักฐานทางประวัติศาสตร์ มีการขุดพบเมล็ดพืชและสมุนไพรที่คนโบราณใช้สำหรับทำอาหาร ในสมัยประวัติศาสตร์ยุคต้นจากหลักฐานจารึกและภาพถ่ายโบราณ ในดินแดนแถบอินโดจีน อีสานเหนือ ใต้ ตะวันออกและอาณาจักรเขมร เคยเป็นที่ตั้งของโรคยาสาธาเป็นที่รักษาโรคและบำบัดทุกข์บำรุงสุข โดยให้การแพทย์แผนไทย สืบทอดมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ผ่านวัฏจักรของการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ เสื่อมคลายและการฟื้นฟูบูรณะใหม่จนมาถึงในสมัยปัจจุบัน (สถาบันการแพทย์แผนไทย, 2562) การผดุงครรภ์ไทยมีความสำคัญมากในทางการแพทย์แผนไทยเพราะถือว่าเป็นรากฐานของการเกิดของ “มนุษย์” ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตที่เกี่ยวข้องกับเรื่องอื่น ๆ ต่อไปทั้งทางเวชกรรม เกษษกรรม การนวด ล้วนแล้วแต่จะต้องตั้งต้นทำความเข้าใจและวิเคราะห์ปัญหาสุขภาพจากการเกิดทั้งสิ้น โดยเกี่ยวโยงกับปรัชญาพื้นฐานทางการแพทย์แผนไทย เฉพาะเจาะจงไปที่แม่และเด็กมีองค์ประกอบสำคัญที่ต้องศึกษาอยู่ 4 เรื่องใหญ่ ๆ ได้แก่ ก่อนตั้งครรภ์ ระหว่างตั้งครรภ์ การคลอดและหลังคลอด (กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก, 2560)

การประชุมวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 4

“GRADUATE SCHOOL CONFERENCE 2022 iHappiness: ความสุขและคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนในยุคสังคมดิจิทัล”

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ เป็นองค์กรฝ่ายเลขานุการของคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ ได้กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นไทย สุขภาพวิถีไทย ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2560 – 2564 มุ่งให้เกิดการพัฒนาและขับเคลื่อนระบบภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพที่ประกอบด้วย การแพทย์แผนไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกร่วมกัน โดยผ่าน 3 แนวทางหลัก ได้แก่ 1) สร้างภูมิปัญญาไทย สุขภาพวิถีไทยให้เข้มแข็ง 2) บูรณาการระบบบริการการแพทย์ไทย การแพทย์พื้นบ้าน การแพทย์ทางเลือก และระบบยาจากสมุนไพรกับระบบการแพทย์อื่น ๆ และ 3) เสริมสร้างขีดความสามารถของประชาชน บุคลากร และเครือข่าย ซึ่งในสถานการณ์ปัจจุบันในประเทศไทย พบว่า ความต้องการใช้บริการการแพทย์ไทย การแพทย์พื้นบ้าน และการแพทย์ทางเลือกเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ, 2560)

เพื่อให้สอดคล้องกับยุทธศาสตร์ที่ 2 โดยกำหนดให้การวิจัยและจัดการความรู้แบบแผนการดูแลสุขภาพแม่ก่อนและหลังคลอดการนวดพื้นบ้าน และการวิจัยคลินิกในการรักษาโรคเรื้อรัง โรคผู้สูงอายุ โรคที่พบบ่อยในชุมชน อยู่ในมาตรการ แผนงานด้านวิชาการ (Education) ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการดูแลสุขภาพมารดาและทารกด้วยทฤษฎีการแพทย์แผนไทย โดยศึกษาองค์ความรู้ของการดูแลสุขภาพมารดาและทารกจากผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย จากการสัมภาษณ์ผู้ที่มีประสบการณ์ในการดูแลสุขภาพมารดาและทารกด้วยทฤษฎีการแพทย์แผนไทย เพื่อรวบรวมข้อมูลที่เป็นประโยชน์สำหรับการดูแลสุขภาพมารดาและทารกด้วยการแพทย์แผนไทย และประยุกต์ใช้ในระบบบริการสุขภาพต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการดูแลสุขภาพมารดาและทารกด้วยทฤษฎีการแพทย์แผนไทย
2. เพื่อศึกษาองค์ความรู้ของการดูแลสุขภาพมารดาและทารกจากผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทย หรือการแพทย์แผนไทยประยุกต์
3. ศึกษาแนวทางการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในระบบบริการสุขภาพ

นิยามศัพท์เฉพาะ

ทฤษฎีการแพทย์แผนไทย หมายถึง แพทย์แผนไทยมองว่าทุกสิ่งในธรรมชาติล้วนมีธาตุเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน ร่างกายมนุษย์ประกอบขึ้นจากองศาธาตุทั้ง 4 ได้แก่ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม และธาตุไฟ หากธาตุใดธาตุหนึ่งเสียสมดุลไปจะเกิดโรคหรือความเจ็บป่วยขึ้น ดังนั้นการคลอดถือเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ร่างกายเสียสมดุลธาตุไฟ นานไปอาจจะมีผลกระทบต่อร่างกาย เกิดอาการหนาวสั่นหรือทนความหนาวไม่ค่อยได้ เป็นต้น จึงต้องปรับสมดุลธาตุด้วยการอยู่ไฟ เพื่อฟื้นฟูร่างกาย ส่งเสริมสุขภาพ บำบัดรักษาและป้องกันโรคด้วย

การประชุมวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 4

“GRADUATE SCHOOL CONFERENCE 2022 iHappiness: ความสุขและคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนในยุคสังคมดิจิทัล”

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านประชากร

- 1.1 ประชากรที่ใช้ในการวิจัย คือ หมอพื้นบ้าน แพทย์แผนไทย และแพทย์แผนปัจจุบัน
- 1.2 กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย คือ หมอพื้นบ้าน 2 คน แพทย์แผนไทย 1 คน และแพทย์แผนปัจจุบัน 1 คน โดยเลือกตัวอย่างที่ไม่ใช่ความน่าจะเป็น (non-probability sampling) ประเภทการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ตามเกณฑ์ที่กำหนด ดังนี้ 1) เป็นผู้มีประสบการณ์ในการดูแลแม่และทารกด้วยทฤษฎีการแพทย์แผนไทย มากกว่า 10 ปี 2) เป็นผู้ประกอบโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทย 3) เป็นผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรม สาขา สูติศาสตร์ และนรีเวชวิทยา

2. ขอบเขตด้านตัวแปร ศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการดูแลสุขภาพมารดาและทารกด้วยวิธีการทางการแพทย์แผนไทย และแพทย์แผนปัจจุบัน

3. ระยะเวลาดำเนินการวิจัย

เดือนมีนาคม - มิถุนายน พ.ศ. 2565

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key informants) จากการกำหนดคุณสมบัติ (Criteria sampling) ดังนี้

- 1) เป็นผู้มีประสบการณ์ในการดูแลแม่และทารกด้วยทฤษฎีการแพทย์แผนไทย มากกว่า 10 ปี
- 2) เป็นผู้ประกอบโรคศิลปะสาขาการแพทย์แผนไทย มากกว่า 10 ปี
- 3) เป็นผู้ประกอบวิชาชีพเวชกรรม สาขาสูติศาสตร์และนรีเวชวิทยา มากกว่า 10 ปี

เป็นการศึกษาโดยวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เกี่ยวกับการดูแลและสุขภาพมารดาและทารกด้วยทฤษฎีการแพทย์แผนไทย

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (interview schedule) เป็นข้อคำถามที่ผู้วิจัยต้องการสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง โดยมีประเด็นข้อคำถามเกี่ยวกับ ขั้นตอนการเข้ารับการรักษาของมารดาและทารกด้วยทฤษฎีการแพทย์แผนไทย และแพทย์แผนปัจจุบัน ยาหรือสมุนไพรที่ใช้ในการรักษาของมารดาและทารก รวมถึงการให้คำแนะนำในการปฏิบัติตนหลังเข้ารับการใช้บริการ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

- 3.1 คัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์

3.2 ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่างด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกด้วยตนเอง โดยใช้แบบสัมภาษณ์ (interview schedule)

3.3 ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความถูกต้องของแบบสัมภาษณ์เชิงลึกและทำการวิเคราะห์ข้อมูลต่อไป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยครั้งนี้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงคุณภาพ โดยวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) พรรณนาและอธิบายข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับ ขั้นตอนการดูแลสุขภาพมารดาและทารกด้วยทฤษฎีการแพทย์แผนไทย ยาที่ใช้ในการรักษา การให้คำแนะนำในการปฏิบัติตัว รวมถึงข้อเสนอแนะอื่น ๆ

ผลการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง การดูแลสุขภาพมารดาและทารกด้วยทฤษฎีการแพทย์แผนไทย โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) กลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้มีประสบการณ์ในการดูแลสุขภาพมารดาและทารก และข้อมูลทฤษฎีในทฤษฎีแพทย์แผนไทยและแพทย์แผนปัจจุบันเกี่ยวกับการส่งเสริมสุขภาพมารดาและทารก เมื่อนำมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ข้อมูล จึงเสนอข้อค้นพบออกเป็นประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. **ขั้นตอนสำหรับการดูแลสุขภาพมารดาและทารกในครรภ์** สำหรับการดูแลครรภ์นั้นควรดูแลสุขภาพของบิดาและมารดาให้พร้อมตั้งแต่ก่อนการมีบุตร โดยหลักการของแพทย์แผนไทยนั้น คือการกินยาต้มสมุนไพรบำรุงโลหิต เพื่อให้โลหิตบริบูรณ์ดี เมื่อตั้งครรภ์แล้วมารดาต้องรับประทานอาหารตามธาตุให้ครบ 5 หมู่ หากมีอาการแพ้ท้อง ใช้ตำรับยาสำหรับกินแก้อาการแพ้ท้อง ในช่วงของการตั้งครรภ์อาจมีอาการปวดหลัง วิธีการรักษาตามหลักการของแพทย์แผนไทยคือใช้การประคบสมุนไพรบริเวณที่ปวด เช่น หลัง แขน และขา นอกจากนี้มักพบอาการท้องผูก แพทย์แผนไทยและแผนปัจจุบันจะให้คำแนะนำในการปฏิบัติตัวในเรื่องอาหารให้เหมาะสม เช่น ดื่มน้ำมาก ๆ รับประทานอาหารผลไม้ เช่น มะละกอ กล้วยน้ำว้า ฝักนิสให้ช่วยย่อยเป็นเวลา ไม่ดีขึ้นมีตำรับยาสำหรับช่วยให้อาเจียนได้ ส่วนความวิตกกังวลของมารดานั้นเป็นหน้าที่ของสมาชิกในครอบครัวที่คอยให้กำลังใจมารดาตลอดเวลาที่ตั้งครรภ์อยู่ จนกระทั่งถึงวันที่คลอดทารก

2. **ขั้นตอนการคลอด** ปัจจุบันวิวัฒนาการทางการแพทย์ก้าวหน้าไปมาก ไม่เหลือหมอตำแยที่ทำคลอดแม้แต่ในพื้นที่ชนบท ผู้วิจัยจึงศึกษากระบวนการคลอดจากการสัมภาษณ์แพทย์แผนปัจจุบัน พบว่า เมื่อมารดามาถึงที่โรงพยาบาล แพทย์จะซักประวัติ ระยะเวลาการเริ่มเจ็บครรภ์จนกระทั่งมาถึงโรงพยาบาล ตรวจสอบน้ำเดิน การดิ้นของทารก พิจารณาอายุครรภ์ และคำนึงถึงโรคประจำตัว ประวัติการฝากครรภ์ และผลการตรวจเลือดเมื่อใกล้กำหนดคลอดเข้ามา ตรวจสอบการเปิดช่องปากมดลูกจากการตรวจภายใน ในช่วงเวลาดังกล่าวใช้เวลาตรวจและดำเนินการคลอด 1-2 วัน เมื่อคลอดแล้วแพทย์จะจ่ายยาช่วยการหดตัวของมดลูก ระหว่างการพักฟื้นพยาบาลในสถานพยาบาลจะคลึงมดลูก เพื่อช่วยให้การหดตัวของมดลูก แพทย์จะเฝ้าระวังการตกเลือดและปริมาณน้ำนมที่เพียงพอในการเลี้ยงดูทารก การคัดเต้านม หากมีปัญหาให้น้ำน้อย หรือคัดเต้านมมาก

การประชุมวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 4

“GRADUATE SCHOOL CONFERENCE 2022 iHappiness: ความสุขและคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนในยุคสังคมดิจิทัล”

ระหว่างพักฟื้นที่โรงพยาบาลแพทย์และพยาบาลจะคอยให้ความช่วยเหลือมารดาและทารก เมื่อพร้อมกลับบ้าน ไม่มีภาวะอันตรายจะให้คำแนะนำในการปฏิบัติตัวเมื่อออกจากโรงพยาบาล

3. ขั้นตอนการดูแลมารดาหลังคลอด ส่วนการดูแลสุขภาพของมารดาและทารกหลังคลอด ในอดีตระหว่าง 3 หรือ 7 วัน หมอตำแยจะมาผื่นท้องให้ทุกวัน คือเอามือกดและดันตรงหัวเหน่าเพื่อช้อนให้มดลูกเข้าอู่ ที่ซึ่งมดลูกอยู่จะเห็นเป็นแอ่ง เมื่อผื่นขึ้นไปแล้วจะเอามือกดคลึงหัวเหน่าเรียกว่า กล่อมมดลูกให้มดลูกหดตัวกลับเข้าที่เดิม ตอนที่กดกล่อมมดลูกนี้ จะมีน้ำคาวปลาออกมาได้ ทำให้รู้สึกสบายมารดาอยู่ไฟจะต้องเข้ากระโจมประคบตัว อาบน้ำสมุนไพร ทับหมอบเกลือ และนึ่งถ่าน หากไม่มีเวลาสามารถเลือกปฏิบัติได้ตามความเหมาะสม โดยเริ่มขั้นตอนการปฏิบัติตามลำดับ ดังนี้ 1) การอยู่ไฟ 2) การนวดไฟ 3) การทับหม้อเกลือ 4) การประคบสมุนไพร 5) การเข้ากระโจม การอบสมุนไพร 6) การนวดหลังคลอด 7) การนึ่งถ่าน ในกิจกรรมต่าง ๆ นั้นมารดาหลังคลอดต้องคำนึงเสมอว่าในช่วงหลังคลอดร่างกายจะเปลี้ย อ่อนล้า ดังนั้นจึงควรรอให้ร่างกายฟื้นตัวก่อน หากการอยู่ไฟ อบสมุนไพรในที่ร้อนเกินไปจะเสียน้ำและเกลือแร่มาก ถ้าร่างกายขาดน้ำและเกลือแร่จะทำให้ขาดสมดุลอาจเวียนศีรษะจนหมดสติได้ ในแต่ละกิจกรรมจึงมีทั้งข้อห้ามและข้อปฏิบัติมารดาหลังคลอดต้องปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด

4. ขั้นตอนการดูแลทารก จากการสัมภาษณ์หมอพื้นบ้าน พบว่า เมื่อทารกมีอาการไอ มีเสมหะใช้ยากวาดคอเด็กโดยปริมาณยาที่ใช้แตกต่างกันไปในแต่ละช่วงอายุ ดังนี้ เด็กอายุ 1-6 เดือนใช้ครั้งละ 2 เม็ด และเด็กอายุ 7-12 เดือน ใช้ครั้งละ 3 เม็ด กวาดคอวันละ 1 ครั้ง แต่ปัจจุบันไม่ได้รับการรักษาแล้วเพราะการแพทย์เจริญก้าวหน้า และเข้าถึงได้สะดวกสบายซึ่งทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่หาพบว่าทารกมีอาการท้องอืดทำให้ไม่สบายตัว แพทย์แผนไทย แนะนำให้ใช้ใบกระเพรา 1-2 ใบ หรือกานพลู 1 ชิ้น ใส่ไว้ในกระติกน้ำร้อนที่ขงนม ถ้าทารกตีมนมแม่ ก็ให้ใช้น้ำในกระติกทิ้งไว้เย็น หรือลองให้แม่หยดลงบนหลังมือรู้สึกอุ่นสบาย จึงนำไปหยดใส่ปากให้ทารก ใช้ร่วมกับมหาหิงค์ทาท้องเด็กแก้ปวดท้อง ท้องอืดและช่วยขับลมในท้อง ในการสัมภาษณ์ แพทย์แผนไทย กล่าวถึงสิ่งที่ต้องคำนึงถึงในการให้การผดุงครรภ์คือพยายามให้ทารกออกมาอย่างปลอดภัย และระวังป้องกันรักษาอย่างดีที่สุด ไม่ให้มารดาและทารกมีอันตราย

5. ยาที่ใช้ในการดูแลสุขภาพมารดาและทารก จากการสัมภาษณ์แพทย์แผนไทย พบว่าการใช้ยาเริ่มตั้งแต่การใช้ยาบำรุงโลหิต ผางเสน 4 บาท แกแล 2 บาท ดอกคำไทย ดอกคำฝอย แก่นสัก แก่นสน สักชี กรัก (แก่นขนุน) อย่างละ 1 บาท โกศทั้ง 5 เทียนทั้ง 5 กฤษณา กะลัมพัก ขอนดอก ชะลูด สมุลแว้ง แฝกหอม เปราะหอม ลูกจันทน์ ดอกจันทน์ กระจวาน กานพลู อย่างละ 2 สลึง ต้มรับประทานครั้งละครึ่งแก้วกาแฟ หากใช้หลังคลอด แพทย์แผนไทยจะมีการคุณธาตุ และเพิ่มเบญจกูล ตามผลการคุณธาตุเข้าไปในตำรับยาบำรุงโลหิตนี้ด้วย เมื่อตั้งครรภ์แล้ว มีอาการแพ้ท้อง ให้แพทย์แผนไทยใช้รากชุมเห็ดเทศ รากชะเอมเทศ ต้มกับมะพร้าวทั้งน้ำทั้งเนื้อ กินช่วยแก้อาการแพ้ท้อง ถ้ามีอาการท้องผูกนอกจากให้คำแนะนำในการปฏิบัติตัวตามที่กล่าวมาข้างต้น ให้ใช้ยาถ่ายรับประทานที่ไม่มีส่วนประกอบของยาดำ ดังแพทย์แผนไทยกล่าวในการให้สัมภาษณ์ว่า

การประชุมวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 4

“GRADUATE SCHOOL CONFERENCE 2022 iHappiness: ความสุขและคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนในยุคสังคมดิจิทัล”

“ตำรับยาถ่ายที่เข้ายาตำ ห้ามใช้ในหญิงมีครรภ์ และหรือมีริดสีดวงทวารหนัก” สำหรับตำรับยาแก้ท้องผูก ให้ใช้เนื้อในฝักคูณ 4 บาท ใบมะกอก 2 บาท โกงน้ำเต้า 1 บ้าน ต้มรับประทานก่อนนอน ประมาณ 80 ซีซี ในส่วนของตำรับยากวาดคอเด็ก สำหรับดูแลรักษาอาการไอขอทารกนั้นประกอบด้วย หมึกหอม จันทน์ชะมด ลูกกระวาน จันทน์เทศ ใบพิมเสน ลูกจันทน์ และอื่น ๆ นำสมุนไพรทั้งหมดมาบดเป็นผล ทำเป็นเม็ด ผ่นกับฝาละมี ใช้มะนาว เกลือ เป็นน้ำกระสาย กวาดคอวันละ 1 ครั้งก่อนพระอาทิตย์ตกดิน

6. การติดตามผล การให้คำแนะนำในการปฏิบัติตัว รวมถึงข้อเสนอแนะอื่น ๆ เพิ่มเติม ผลจากการสัมภาษณ์แพทย์แผนปัจจุบันสิ่งที่แพทย์เฝ้าระวังคือการตกเลือดหลังคลอด และปริมาณน้ำนมสำหรับเลี้ยงทารก ดังนั้นในการดูแลสุขภาพมารดาหลังคลอดควรระมัดระวังไม่ให้ตกเลือด แต่หากพบว่ามารดามีอาการตาพร่า หน้ำมืด เป็นลม วิงเวียน ชีพจรเบาเร็ว กระสับกระส่าย ขณะทำหัตถการอยู่ไฟหลังคลอด ให้รีบส่งต่อโรงพยาบาลทันที ปล่อยไว้อาจทำให้มารดาตกเลือดจนหมดสติได้ สถานบริการแพทย์แผนไทยจัดให้มีสมุดประจำตัวเกี่ยวกับการดูแลตนเองหลังคลอดด้วยศาสตร์การแพทย์ไทย นอกจากนี้ยังมีการจัดอบรมให้ความรู้การส่งเสริมสุขภาพเด็กแรกเกิด – 1 ปี ด้วยศาสตร์การแพทย์แผนไทยแก่มารดาและครอบครัว สำหรับการปฏิบัติ เช่นอาหารที่ช่วยให้น้ำนมมีเพียงพอที่จะเลี้ยงทารก เช่น น้ำขิง หัวปลี ผัดขิง แกงเลียงเน้นใส่พริกไทยในเครื่องแกงมากกว่าปกติสักเล็กน้อย งดอาหารที่มีรสเย็น เช่น พักแพง แดงโม เป็นต้น

7. แนวทางการประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในระบบบริการสุขภาพ ในสังคมไทยปัจจุบันแม้บทบาทการทำคลอดของผดุงครรภ์โบราณหรือหมอด่าแยลลดลง บทบาทการดูแลหลังคลอดในสถานบริการสุขภาพยังเป็นสิ่งสำคัญ เช่น การนวดช่วงเจ็บครรภ์และหลังคลอด การใช้สมุนไพรและลูกประคบเพื่อกระตุ้นน้ำนม เป็นต้น หญิงตั้งครรภ์และหลังคลอดสามารถรับบริการทั้งแผนปัจจุบันและแผนโบราณ ผดุงครรภ์แผนโบราณมีการนัดคัดท้อง การแต่งห้อง และแนะนำให้ปฏิบัติตนตามความเชื่อของแต่ละชุมชนแต่ละท้องถิ่น สำหรับการปรับตัวของสถานบริการในการดูแลสุขภาพมารดาและทารก ควรให้ผู้ที่เกี่ยวข้องกับผู้ป่วยร่วมดูแลสุขภาพมารดาและทารก เช่นจัดให้มีโครงการส่งเสริมบทบาทของสามีในการรับรู้กระบวนการตั้งครรภ์และการคลอดปรับเปลี่ยนระบบบริการตามความต้องการของผู้ป่วยทั้งนี้ต้องไม่ขัดกับหลักการแพทย์ เช่น มีบริการปีบนวดระหว่างรอคลอดและหลังคลอดจากผดุงครรภ์โบราณ ทั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อลดอาการเกร็ง ลดอาการปวดเมื่อยปวดขา แขน ไหล่และหลัง ป้องกันตะคริว เพิ่มการไหลเวียนของเลือดทำให้ร่างกายอบอุ่น จึงช่วยผ่อนคลายกล้ามเนื้อและลดความเครียด

สรุปและอภิปรายผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงคุณภาพที่ศึกษาการดูแลสุขภาพแม่และทารกด้วยทฤษฎีการแพทย์แผนไทย โดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) พรรณนาและอธิบายข้อมูลที่สำคัญเกี่ยวกับการดูแลมารดาและทารกด้วยทฤษฎีการแพทย์แผนไทยควรดำเนินการ ดังนี้

การประชุมวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 4

“GRADUATE SCHOOL CONFERENCE 2022 iHappiness: ความสุขและคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนในยุคสังคมดิจิทัล”

การรักษาด้วยการแพทย์แผนไทยเป็นการรักษาที่มีการช้กประวัติ การตรวจร่างกายและการวินิจฉัยโรคที่เน้นการดูแลสุขภาพแบบองค์รวม โดยครอบคลุมด้านร่างกาย จิตใจ สังคม และจิตวิญญาณ สำหรับการดูแลสุขภาพของมารดาและทารกนั้นจะเน้นที่ความปลอดภัยเป็นเป้าหมายหลักซึ่งเป็นเป้าหมายเดียวกันกับการดูแลสุขภาพมารดาและทารกในการแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งการดูแลสุขภาพด้วยการแพทย์แผนไทยนี้จะนำเสนอพรที่มีอยู่ตามท้องถิ่นมาใช้สำหรับการดูแลรักษา เช่น สำหรับการนวดตัว การอยู่ไฟ การอาบน้ำสมุนไพร ซึ่งทำให้การใช้จ่ายในการรักษาด้วยการแพทย์แผนไทยมีต้นทุนน้อยแต่ได้รับประโยชน์มาก เช่นเดียวกับงานวิจัยของ อภากรณ์ (2556) ที่ได้ศึกษาเรื่อง การสร้างเสริมสุขภาพของมารดาและเด็ก: มุมมองจากศาสตร์ของการแพทย์แผนไทยและศาสตร์ของการแพทย์แผนปัจจุบัน ซึ่งผลการวิจัยได้กล่าวถึงการดูแลสุขภาพของมารดาและเด็กว่า ควรดูแลรักษาแบบองค์รวมเพื่อสร้างเสริมสุขภาพ ป้องกันและรักษาโรค โดยสามารถผสมผสานศาสตร์และวิธีการรักษาทั้งการแพทย์แผนไทยและการแพทย์แผนปัจจุบันได้ เช่น การอบสมุนไพร การอาบน้ำสมุนไพร การนวดตัวควบคู่ไปกับการใช้ยาของแพทย์แผนปัจจุบันได้

จากการศึกษาองค์ความรู้การดูแลสุขภาพมารดาและทารกจากผู้ประกอบวิชาชีพการแพทย์แผนไทยหรือการแพทย์แผนไทยประยุกต์พบว่า มีการใช้ยาเริ่มตั้งแต่การใช้อายูร์เวทตั้งแต่ก่อนตั้งครรภ์ หากใช้หลังคลอด แพทย์แผนไทยจะมีการดูแลสุขภาพ และเพิ่มเบญจกูล ตามผลการดูแลสุขภาพเข้าไปในตำรับยาบำรุงโลหิตนี้ด้วย เมื่อตั้งครรภ์แล้ว มีอาการแพ้ท้อง แพทย์แผนไทยจะใช้รากขุมเห็ดเทศ รากชะเอมเทศ ต้มกับมะพร้าวทั้งน้ำทั้งเนื้อ กินช่วยแก้อาการแพ้ท้อง ถ้ามีอาการท้องผูกนอกจากให้คำแนะนำในการปฏิบัติตัวตามที่กล่าวมาข้างต้น ให้ใช้ยาถ่ายตำรับที่ไม่มีส่วนผสมของยาดำ ดังแพทย์แผนไทยกล่าวในการให้สัมภาษณ์ว่า “ตำรับยาถ่ายที่เข้ายาดำ ห้ามใช้ในหญิงมีครรภ์ และหรือมีริดสีดวงทวารหนัก” หมอพื้นบ้านใช้การกวาดคอทารก เพื่อดูแลรักษาอาการไอของทารกด้วย ผลจากการสัมภาษณ์ทำให้การวิจัยครั้งนี้แตกต่างจากงานอื่นที่ผ่านมาคือ การใช้ยาเบญจกูลร่วมกับยาบำรุงโลหิตในมารดาหลังคลอด น้ำหนักยาที่ใช้ขึ้นอยู่กับผลการดูแลสุขภาพ เพื่อช่วยให้ธาตุทั้ง 4 บริบูรณ์ ทำให้มารดาหลังคลอดฟื้นตัวได้เร็ว ไม่มีอาการหนาวใน

ข้อเสนอแนะ

1. เพิ่มบทบาทแพทย์แผนไทยในการเข้ารับบริการรับบริการให้มากขึ้น เช่น การทำงานร่วมกันของแพทย์และทีมสหวิชาชีพ การบูรณาการร่วมกันทั้งในสถานบริการและนอกสถานบริการ มีการศึกษาวิจัยอย่างเป็นมาตรฐาน รวมถึงการผลักดันวิชาชีพและองค์ความรู้ด้านการแพทย์แผนไทยเข้าไปในหลักสูตร หรือมีการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ร่วมกันระหว่างแพทย์แผนไทยกับแพทย์แผนปัจจุบัน เพื่อให้เกิดการทำงานร่วมกันแบบบูรณาการต่อไป
2. สืบเนื่องจากอนาคตประเทศไทยจะเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ดังนั้นในการทำวิจัยครั้งต่อไปควรศึกษาเรื่องการนำกระบวนการดูแลมารดาหลังคลอดไปประยุกต์ใช้กับการดูแลสตรีวัยทองด้วยศาสตร์การแพทย์แผนไทย

การประชุมวิชาการนำเสนอผลงานวิจัยระดับชาติ ครั้งที่ 4

“GRADUATE SCHOOL CONFERENCE 2022 iHappiness: ความสุขและคุณภาพชีวิตที่ดีอย่างยั่งยืนในยุคสังคมดิจิทัล”

เพราะตามทฤษฎีการแพทย์แผนไทยถ้าการดูแลหลังคลอดไม่ดี จะทำให้มีปัญหาเลือดลมไม่ดีตามมา ในวัยหมดประจำเดือน ดังนั้นระบบบริการการแพทย์แผนไทยในสถานพยาบาลนอกจากจะมีบริการเรื่องการนวด การดูแลมารดาหลังคลอด ควรเพิ่มการดูแลสตรีวัยหมดประจำเดือน ซึ่งเป็นการให้บริการประชาชนได้ครบทุกด้าน

เอกสารอ้างอิง

กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. (2560). **ตำราภูมิปัญญาการผดุงครรภ์ไทย**. นนทบุรี:

จุฬารัตน์

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก. (2552). **รูปแบบการใช้ภูมิปัญญาโตะบิเตในการดูแล**

สุขภาพแม่และเด็กในชุมชนและภาครัฐ. กรุงเทพฯ: องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึก.

เกสร อังสุสิงห์. (2557). **คู่มือแนวทางการผดุงครรภ์มารดาด้วยการแพทย์แผนไทย**. กรุงเทพฯ: สถาบันการแพทย์แผนไทย

กรมพัฒนาการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก.

พระราชบัญญัติวิชาชีพการแพทย์แผนไทย พุทธศักราช 2556. (2556, กุมภาพันธ์ 1). **ราชกิจจานุเบกษา**, น. 1.

สถาบันการแพทย์แผนไทย. (2562). **ความเป็นมาพิพิธภัณฑ์การสาธารณสุขและการแพทย์ไทย**. สืบค้นเมื่อ กรกฎาคม

6, 2565, จาก <https://ittm.dtam.moph.go.th/index.php/museum-dtam/166-museum-dtam-1>.

สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ. (2560). **ยุทธศาสตร์ การพัฒนาภูมิปัญญาไทย สุขภาพวิถีไท**

ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2560 – 2564). กรุงเทพฯ: อูษาการพิมพ์.

อาภาศรี ณี. (2555). **การสร้างเสริมสุขภาพของมารดาและเด็ก: มุมมองจากศาสตร์ของการแพทย์แผน**

ไทยและศาสตร์ของการแพทย์แผนปัจจุบัน. **ธรรมศาสตร์เวชสาร**, 13(1), 79-88.